

Piotr Gołdyn

Uniwersalne symbole religijne w herbach miast województwa warmińsko-mazowieckiego

Studia Elbląskie 5, 67-75

2003

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

UNIWERSALNE SYMBOLE RELIGIJNE W HERBACH MIAST WOJEWÓDZTWA WARMIŃSKO-MAZURSKIEGO

Człowiek w swej naturze ma zakorzoną religijność i społeczność. W obrębie religii tworzy symbole, które pomagają mu wierzyć czy poznać to, co niedostępne jego zmysłom i rozumowi. Z kolei te symbole przenosi na inne dziedziny życia, realizując w ten sposób siebie jako cząstkę społeczeństwa. Żyjąc społecznie, człowiek łączy się z drugim człowiekiem i w ten sposób powstają społeczności: rodzinna, gminna, miejska, narodowa. W każdej z nich „manifestuje” swoją religijność. W przypadku wspólnoty miejskiej najczęściej przejawia się to we wznoszeniu monumentalnych budowli sakralnych, a w niektórych przypadkach na umieszczaniu symboli religijnych w herbach miast. W herbach, które pełnią między innymi funkcje reprezentacyjne wobec miast, które się nimi posługują.

Województwo warmińsko-mazurskie liczy czterdzieści dziewięć miast. Godła osiemnastu z nich możemy zaliczyć do grupy symboli religijnych.

WOJEWÓDZTWO WARMIŃSKO-MAZURSKIE

Dzisiejsze województwo warmińsko-mazurskie obejmuje swym obszarem, jak sama nazwa wskazuje, tereny dwóch samodzielnych niegdyś pod względem historycznym i geograficznym krain — Warmii i Mazur. Tereny te niemal w całości zamieszkałe były przez Prusów — spokrewnionych z Litwinami i Jaćwingami. Już pod koniec X wieku książęta piastowscy podejmowali próby chrystianizacji i inkorporacji tych terenów do Polski, niestety bezskuteczne. W XIII wieku zarówno ze strony Polski, jak i Prusów prowadzone były obustronne działania zbrojne. W celu zatrzymania najazdów zbrojnych dokonywanych przez Prusy na tereny Mazowsza, Konrad Mazowiecki sprowadził do pomocy rycerzy zakonników z Zakonu Szpitala Najświętszej Maryi Panny Domu Niemieckiego w Jerozolimie, którzy dokonali podboju Prusów i zakładając na podbitych ziemiach Państwo Krzyżackie pozostające w długim konflikcie z Polską. W roku 1525 państwo to przybrało świecki charakter, a równocześnie z tym faktem religią panującą stał się luteranizm. Do XIX wieku ludność polska żyła na terenie Warmii i Mazur obok ludności niemieckiej i litewskiej. We wspomnianym wieku nasiliła się w Prusach działalność germanizacyjna, która doprowadziła do ograniczenia swobód zamieszkałych tu Polaków. Po drugiej wojnie światowej ziemie te znalazły

się w granicach Polski, a w latach 1946–1950 zasiedlono je ludnością z Wileńszczyzny i Lubelszczyzny, a także Ukraincami i Łemkami¹.

SYMBOLIKA

Znawcy przedmiotu, zajmujący się historią symboli zauważają, że symbol zawiera w sobie zarówno treści uniwersalne, jak i szczegółowe. Te pierwsze ponieważ symbol transcenduje historię, te drugie, dlatego że odpowiada konkretnemu czasowi². Może dlatego najbogatsza w symbole jest religia. Wiąże się to z faktem, iż każde zjawisko religijne stanowi swoisty kontakt ze świętością, a to z kolei pociąga za sobą konieczność posłużenia się symbolem. Symbol religijny rodzi się wtedy, gdy przedmiot, pojęcie, czynność typowo świeckie (*profanum*) pozwala zetknąć się człowiekowi z tym co święte (*sacrum*). Symbole to również sposób kontaktu ze świętością³.

W chrześcijaństwie symbole były obecne od początku jego istnienia. Wpływ na to miały dwa zasadnicze czynniki. Pierwszym z nich była potrzeba wyrażania za ich pomocą tego, czego nie można było wypowiedzieć słowami. Drugim z nich reguła ustalona przez Ojców Kościoła⁴, która nakazywała skrywać od pewnego momentu przed katechumenami, to co najważniejsze. W pewnym czasie doszedł jeszcze jeden czynnik: symbole stanowiły swoisty szyfr, niedostępny poganom, co pomogło zachować pewne ważne dla chrześcijan tajemnice⁵.

Symbole przeniknęły do wielu dziedzin życia. Jedną z nich jest heraldyka (nauka o herbach). Mówiąc o symbolu w tej dziedzinie musimy jednoznacznie stwierdzić, że chodzi tu o godło, czyli element który znajduje się w polu tarczy. Wynika to z komunikatywnej funkcji herbu, który ma za zadanie przekazywanie pewnych konkretnych informacji. Heraldyka wytworzyła pewnego rodzaju język, który posługuje się własnym słownikiem, używając przy tym własnej składni. Ten słownik oparty jest na symbolice, składnia za zasadach rozmieszczania tych symboli w polu tarczy herbowej. Jak zauważa S.K. Kuczyński: „Przy pomocy tego języka wyrażana była symbolika heraldyczna, a za jej sprawą szereg treści ideowych, moralnych, społecznych i prawnych”⁶.

¹ J. B o c h i ń s k i, J. Z a w a d z k i, *Polska. Nowy podział terytorialny. Przewodnik encyklopedyczny*, Warszawa 1999, s. 320–323.

² J.E. C i r l o t, *Słownik symboli*, Kraków 2000, s. 17.

³ J. K e l l e r, *Zwyczaje, obrzędy i symbole religijne*, Warszawa 1978, s. 8–9.

⁴ Warto to zwrócić uwagę na naukę św. Cyryla Jerozolimskiego, który pisał: „bo słuchanie Ewangelii dane jest wszystkim, ale jasność Ewangelii zapewniona jest prawdziwym uczniom Chrystusa. Dlatego Pan mówił w przypowieściach do tych, którzy tego nie mogli zrozumieć, uczniom swym zaś wykladał przypowieści, bo blask chwały jest udziałem ochrzczonych, a ślepotą — ludzi bez wiary (...). O wielu rzeczach mówimy często po kryjomu, aby zrozumieli to wierni, a niewtajemniczeni się nie zgorszyli” (św. Cyryl Jerozolimski, Katecheza 6, [w:] *Pisma Starochrześcijańskich Pisarzy*, Warszawa 1973, s. 93).

⁵ L. U s p i e n s k i, *Teologia ikony*, Poznań 1993, s. 36–37.

⁶ S.K. K u c z y ń s k i, *Niektóre zagadnienia symboliki heraldycznej na tle funkcjonowania herbu jako znaku*, w: *Problemy nauk pomocniczych*, cz. II, Katowice 1973, s. 29–43.

WIELOPLASZCZYZNOWOŚĆ ZNACZENIOWA NIEKTÓRYCH SYMBOLI RELIGIJNYCH

Do najważniejszych symboli chrześcijańskich należy krzyż, jest on bowiem zarówno w formie gestu jak i znaku wyrazem największej wartości, jaką jest ofiara Chrystusa. W krzyżu upatrywano również wielu innych treści, zależnie od czasu i miejsca. Przyczyny tego były różnorakie, z jednej strony złożony proces doktrynalny i pobożność, z drugiej wpływ tradycji i kultur poszczególnych ludów i narodów, które przyjmowały chrześcijaństwo⁷.

Obok wymiaru sakralnego i liturgicznego krzyż przybrał także wymiar społeczny. Stało się tak zwłaszcza w średniowieczu, gdzie ówczesne społeczeństwo było bardziej nastawione na symboliczne działanie świata. Sięgnięto więc do symboliki krzyża i wprowadzono ją do życia codziennego, nadając jej charakter społeczny. Aspekt ten upowszechnił się szczególnie w czasach wypraw krzyżowych, kiedy to noszenia krzyża pod różnymi postaciami i na różne sposoby stało się i obowiązkiem i modą. Właśnie wtedy symbolika krzyża przyjęła się przypuszczalnie wśród zakonów rycerskich. Zaczęła także przenikać do herbów, pieczęci, orderów i odznaczeń, co doprowadziło do powstania setek wyobrażeń krzyża, których tylko w samej heraldyce możemy wyróżnić około trzystu odmian⁸.

Na Warmii i Mazurach krzyż pojawia się w herbach: Elbląga, Tolkmicka. Herb Elbląga wyobraża w tarczy dzielonej w pas, w polu górnym srebrnym czerwony krzyż, w polu dolnym czerwonym, srebrny krzyż⁹. Herb taki pojawił się w XVI wieku, po połączeniu w jeden organizm Starego i Nowego Elbląga, które posiadały swoje herby, a część ich godła stanowiło wyobrażenie krzyża¹⁰.

Z kolei herb Tolkmicka wyobraża w górnej części tarczy czarny krzyż, pod którym znajduje się zielone drzewo dębu o trzech liściach. Pole tarczy barwy złotej. Herb ten sięga rodowodem XIV wieku¹¹.

W obu przypadkach umieszczenie krzyża należy interpretować w obrębie religii i polityki. Od strony religii ponieważ w kulturze chrześcijańskiej krzyż ma jednoznaczny konotację — odsyła do narzędzia śmierci Jezusa. Politycznie ponieważ do umieszczenia krzyży w herbach tych miast przyczynili się Krzyżacy, którzy byli także ich założycielami i właścicielami. Skorzystali oni ze swojego herbu, które wyobrażało czarny krzyż w srebrnym polu¹². Nosili oni również czarne krzyże na białych płaszczach¹³.

⁷ H. G a p s k i, *Krzyż w kulturze polskiej*, AK 1987, nr 470, s. 98–111.

⁸ Tamże, s. 106–107.

⁹ Uchwała Nr IV/38/98 Rady Miejskiej w Elblągu z dnia 30 grudnia 1998 r., w sprawie Statutu Miasta Elbląg.

¹⁰ Archiwum Państwowe w Toruniu, Katalog I. Dokumenty i Listy, Elbląg, sygn. 2751, 3010; M. G u m o w s k i, *Pieczęcie i herby miast pomorskich*, Toruń 1939, s. 35–43; www.elblag.com/galcria/002.htm.

¹¹ Muzeum Narodowe w Krakowie, Biblioteka Czartoryskich, Dział Rękopisów, Zbiór pieczęci W. Witteya, Tolkmicko, sygn. 566 NI 162637; M. G u m o w s k i, *Najstarsze pieczęcie miast polskich XIII i XIV wieku*, Toruń 1960, s. 223; tenże, *Herby miast polskich*, Warszawa 1960, s. 325.

¹² W. K o l a k, J. M a r e c k i, *Leksykon godła zakonnych*, Łódź 1994, s. 35.

¹³ E. P o t k o w s k i, *Zakony rycerskie*, Warszawa 1995, s. 104.

Jednym z symboli religijnych jest postać Matki Bożej. Występuje ona w herbach trzech miast: Iławy, Pasyimia, i Fromborka. Trzeba zauważyć, że symbol ten jest niezwykle uniwersalnym symbolem, a rozpatrywać go można na kilku płaszczyznach znaczeniowych. Pierwszą z nich jest płaszczyzna społeczno-religijna.

Druga płaszczyzna ma podłoże polityczne. Wizerunek Matki Bożej wykorzystywano jako czynnik polityczno-prawny. Przykład Iławy i Pasyimia jest potwierdzeniem działań Krzyżaków zmierzających do konsolidacji Zakonu z mieszczanami poprzez połączenie kultu maryjnego — zakonnego i ludowego w jeden wspólny kult. Kult maryjny miał bowiem u Krzyżaków wydźwięk bardziej polityczny niż duchowy. Wyrażał on aspiracje zakonu, ale raczej w ujęciu Zakonu jako pana terytorialnego, niż korporacji duchownej. U schyłku XIII wieku pojawiły się w ideologii Zakonu hasła, że Prusy to kraj Panny Maryi. Szczególnie widoczne były one w czasie sporów Zakonu, np. ze Związkiem Pruskim, w trakcie którego Krzyżacy wysuwali ideologiczny argument, że Prusy są własnością Zakonu, Zakon zaś należy do Panny Maryi, a skoro tak, to cała ziemia pruska podlega Matce Bożej. W ten sposób Matka Boża nabrała niejako osobowości prawnej. Można więc przypuszczać, że Krzyżacy traktowali Prusy, jako coś w rodzaju beneficjum nadanego im przez Maryję. Również na płaszczyźnie społeczności miejskiej widoczne są działania prawnopolityczne, związane z kultem maryjnym, które miały na celu konsolidację mieszczaństwa i Zakonu. Społeczeństwo pruskie było bowiem bardzo zróżnicowane, a jeden wspólny patron, w tym przypadku Najświętsza Maryja Panna, miał zapewnić wzmocnienie pozycji politycznej i autorytetu Krzyżaków, oraz lojalność poddanych wobec Zakonu¹⁴.

Z krzyżackiego pomysłu wykorzystania opieki Maryi w celach politycznych, skorzystali również biskupi warmińscy umieszczając jej wizerunek w herbie Fromborka. W ten sposób kult maryjny stał się orężem broniącym suwerenności miasta, kapituły i biskupstwa od wpływów Zakonu¹⁵. Oczywiście wątek polityczny nie przyćmił aspektu religijnego, co wyraźnie sugeruje niemieckojęzyczna nazwa miasta Frauenburg (Miasto Pani). Równocześnie sam fakt istnienia w mieście kapituły katedralnej stanowi znaczące wzmocnienie wątku religijnego¹⁶.

Trzecia płaszczyzna — odnosząca się do Iławy oparta jest na legendzie. Według tej legendy Maryja wędrując po okolicznych lasach dotarła do miejsca, w którym drwale ścinały drzewa. Zmęczona poprosiła o kubek wody, a drwale oprócz tego podstawili jej ławę, na której usiadła wyrażając przy tym zdziwienie: „I ławę tu macie?!”. Stąd też miasto przybrało nazwę Iława, a w herbie pojawiła się postać Maryi siedzącej na ławie pod baldachimem¹⁷.

W herbach miejskich województwa warmińsko-mazurskiego znajdujemy również postacie świętych. Są to postacie św. Katarzyny (Działdowo), św. Piotra (Olsztynek), św. Jana Chrzyciela (Lidzbark Warmiński i Pisz), św. Jakuba (Olsztyn i Morąg), św. Rozalii (Susz), św. Jana Apostoła (Kisielice i Zalewo).

¹⁴ M. D y g o, *O kulcie maryjnym w Prusach Krzyżackich w XIV–XV wieku*, „Zapiski Historyczne” 1987, t. LII, z. 2, s. 5–38; P. G o ł d y n, *Fenomen heraldyczny miast i gmin powiatu iławskiego*, *EK*, 2002, t. 4, s. 135–142.

¹⁵ M. D y g o, *O kulcie...*, s. 21–22.

¹⁶ J. P r z e r a c k i, *Miasta warmińskie: ich geneza i herby*, „Mówią Wicik” 1980, nr 10, s. 1–6.

¹⁷ Zastyszane wśród mieszkańców Iławy.

W większości przypadków występowanie tych symboli w herbach miast warmińskich i mazurskich należy tłumaczyć poprzez pryzmat społeczno-religijny. Po pierwsze, święci występują w roli patronów lokalnych kościołów. Po drugie, jak w przypadku Lidzbarka Warmińskiego czy Kisielice wyobrażają symbolicznie patronów biskupstw, do których miasta należały. Lidzbark do biskupów warmińskim, którym patronował św. Jan Chrzyciel¹⁸, Kisielice do biskupstwa pomeziańskiego, któremu patronował św. Jan Ewangelista¹⁹. Z kolei głowa św. Jana w herbie Piszta stanowi nawiązanie do niemieckojęzycznej nazwy miasta²⁰.

Innym jeszcze symbolem występującym w herbach miejskich na Warmii i Mazurach jest anioł, a ściślej mówiąc w przypadku Barczewa są postacie dwóch aniołów. Trzymają oni mitrę biskupią, symbolizującą biskupów warmińskich — założycieli miasta. Trzeba stwierdzić, że występują oni raczej w charakterze narracyjnym, jednakże nie wykluczona jest również interpretacja wskazująca na aniołów jako opiekunów społeczności miejskiej²¹.

Na marginesie kilka słów o symbolice anioła i ikonografii angelologicznej. Aniołowie to istoty duchowe, które zajmują w hierarchii miejsce między Bogiem a człowiekiem. Są oni bowiem posłańcami — wysłannikami Bożymi. Mają oni udział w realizacji planów Bożych wobec człowieka i w odpowiednim czasie spełniają swoją misję pomyślnie bądź niepomyślnie dla człowieka („anioł zagłady” — Wj 23,20)²². Obok funkcji pośredniczenia między Bogiem a człowiekiem, aniołowie — zwłaszcza w księgach Nowego Testamentu — spełniają rolę sług wobec Jezusa i jego uczniów. Są także opiekunami, szczególnie dzieci²³, co pozwala stwierdzić, że każdy człowieka posiada swego anioła stróża²⁴.

Z kolei ikonografia angelologiczna zdominowana jest chrześcijańskim rozumieniem roli aniołów, jako wysłanników Bożych, a inspirowana jest tekstami biblijnymi i apokryficznymi. Pierwsze wyobrażenia aniołów nosiły na sobie znamiona sztuki hellenistycznej, stąd byli oni przedstawiani jako młodzieńcy, nie posiadający zarostu, w długich białych szatach. Pod koniec IV wieku pojawiają się nowe typy wyobrażeń ikonograficznych, w których aniołowie posiadali skrzydła, ich głowy otaczały aureole lub spoczywał na nich diadem; niekiedy też odziani byli w zbroję rycerską²⁵.

W heraldyce anioł występuje na dwóch płaszczyznach znaczeniowych. W pierwszej mamy do czynienia z wizerunkami Archaniołów — najczęściej św. Michała, rzadko św. Gabriela, a w polskiej heraldyce nie pojawia się zupełnie św. Rafał.

¹⁸ J. Kwiatek, T. Lijewski, *Leksykon miast polskich*, Warszawa 1998, s. 413–415.

¹⁹ Tamże, s. 305.

²⁰ M. Gumowski, *Najstarsze...*, s. 131; tenże, *Pieczęcie i herby miast pomorski*, Toruń 1939, s. 107–108; J. Przeracki, *Miasta...*, s. 1–6.

²¹ M. Gumowski, *Najstarsze...*, s. 31; tenże, *Pieczęcie...*, s. 129–130; O. Hupp, *Die Wappen und Siegel der deutschen Städte, Flecken und Dörfer*, Königreich Preussen, Bd. I, Heft 1, Ostpreussen, Westpreussen und Brandenburg, Bd. I, Heft 2, Pommeren, Posen und Schlesien, Frankfurt a/Main 1894–1898, (reprint 1993), s. 12.

²² L. Stachowiak, *Anioł*, w: *EK*, t. 1, kol. 605–607.

²³ Strzeżcie się, żebyście nie gardzili żadnym z tych małych; albowiem powiadam wam: Aniołowie ich w niebie wpatrują się zawsze w oblicze Ojca Mojego, który jest w niebie (Mt 18,10).

²⁴ K. Romaniuk, *Anioł*, w: *EK*, t. 1, kol. 607–608.

²⁵ R. Gostkowski, W. Olech, *Anioł*, w: *EK*, t. 1, kol. 611–613.

W drugiej aniołowie występują w charakterze elementu dopełniającego ikonograficzną treść herbu. Tu z kolei mogą występować w tarczy, jak i poza nią (jako tzw. trzymacze). W obu przypadkach symbolizują najczęściej opiekę Bożą nad miastem i jego obywatelami. Mogą również symbolizować: dostojęństwo, honor i sławę²⁶.

SYMBOL I ŹRÓDŁO JEGO POCHODZENIA

O uniwersalności symboliki religijnej świadczy również ich źródło pochodzenia. Jedne są zakorzenione w Biblii i tradycji chrześcijańskie, inne zostały zaczerpnięte z tradycji chrystianizowanych ludów i zaadaptowane do potrzeb religii chrześcijańskiej. Istnieją również symbole, które powstały na bazie apokryfów. Taki symbol wyobrażony został w herbie Zalewa. Ciekawym się jawi wyobrażenie św. Jana Apostoła w herbie Zalewa. W herbie miasta widzimy postać św. Jana do połowy zanurzoną w kotle koloru brązowego, spod którego wydobywają się w prawo i w lewo czerwone płomienie. Postać świętego naga, ze złożonymi rękoma do modlitwy, wokół głowy aureola w kolorze złotym i pomarańczowym. Wszystko to umieszczone jakby w niebieskiej mandorli. Pole tarczy koloru srebrnego²⁷. Wyobrażenie to nawiązuje do wydarzenia z życia św. Jana Apostoła opisanego w apokryfie zatytułowanym *Dzieje Jana* z przełomu II i III wieku. Według tego apokryfu cesarz Domicjan miał zamiar otruć Jana, ten jednak znakiem krzyża zneutralizował truciznę, wtedy cesarz kazał go męczyć w rozgrzanym oleju, z którego święty wyszedł odmłodzony²⁸.

Inny symbol św. Jana Apostoła ma swoje źródło w Biblii. Św. Hieronim na podstawie tekstów biblijnych — Ez 1,5 n. 10,14; Ap 4,6 n. 5,6 — przyporządkował ewangelistom symbole. Symbolem świętego Jana stał się orzeł, gdyż duch przemawiający przez Jana i jego słowa wznosił się do nieba, skąd zstąpiło słowo wieczne²⁹. Taki symbol świętego znajdujemy w herbie Kisielic, który został zatwierdzony 27 lipca 1990 roku, a wygląd jego opisany w uchwale miejskiej: „*Herbem Kisielic jest orzeł św. Jana zrywający się do lotu, koloru złotego, z białą aureolą wokół głowy. W szponach trzyma białą wstęgę z napisem łacińskim koloru złotego S. JOANNES*”³⁰. Herb ten nie jest nowym, znany jest bowiem od XV wieku, o czym pisze M. Gumowski podając przy okazji jego genezę. Otóż według Gumowskiego herb Kisielic został utworzony z części herbu biskupów pomezzańskich, którzy to założyli miasto w 1331 roku. Już na pierwszej znanej pieczęci z XV wieku możemy dostrzec wizerunek głowy orła między dwoma gałązkami i nad półksiężycem zakończonym dwiema gwiazdami. W szesnastym wieku pieczęcie przedstawiały już orła stojącego na wstędze. Późniejsze wyobrażenia odbiegły trochę od pierwotnych, zaczęto bowiem zastępować orła pelikanem karmiącym pisklęta. Do wize-

²⁶ P. Dudziński, *Alfabet heraldyczny*, Warszawa 1997, s. 65.

²⁷ *Herby miast polskich*, CD-ROM, Świecie 2000.

²⁸ W. Zaleski, *Święci na każdy dzień*, Warszawa 1996, s. 819; P. Goldyn, *Fenomen...*, s. 137.

²⁹ M. Lurker, *Przestanie symboli w mitach, kulturach i religiach*, Kraków 1994, s. 89–90.

³⁰ Uchwała nr 27/90 Rady Miejskiej w Kisielicach z dnia 27 lipca 1990 r., w sprawie ustalenia herbu miasta Kisielic.

runku orła powrócono w połowie XIX wieku i wizerunek taki zachowany jest do dnia dzisiejszego, mimo że Kisielice na kilkadziesiąt lat utraciły prawa miejskie³¹.

TRUDNOŚCI INTERPRETACYJNE

Uniwersalny charakter symboli religijnych przysparza niekiedy trudności interpretacyjnych. Szczególnie wtedy, gdy poprzez jego długotrwałe używanie i przerysowywanie został on zniekształcony. W heraldyce miejskiej omawianego województwa mamy do czynienia z kilkom takimi przypadkami. Dotyczą one szczególnie postaci świętych.

W 1994 roku Rada Miejska w Ostródzie uchwaliła herb, który przedstawia rycerza w ciężkiej złocistej zbroi, na srebrnym koniu z czarną uprzężą godzącego kopią zielonego smoka. Przy czym rycerza należy utożsamiać ze św. Jerzym. W uzasadnieniu do tej decyzji napisano, że genezy tego herbu nie należy szukać w źródłach historycznych, jedyną podstawą zatwierdzenia są przekazy oparte na legendach. Dodatkowo herb ten nawiązuje do obowiązującego w latach 1811-1904, a w kwestii przywrócenia tej wersji Rada Miejska kierowała się „zarówno przesłankami historycznymi, jak i tym, że jest on do przyjęcia zarówno przez obecnych i byłych mieszkańców miasta, jako najmniej kontrowersyjny i nawiązujący do tradycji”³². Nie znane są przybliżone przyczyny pojawienia się świętego w herbie miasta. Przypuszczalnie był patronem miasta. Pierwszy wizerunek pojawił się na pieczęci odcisniętej przy dokumencie z 1811 roku. Przedstawiał on świętego rażącego włócznią smoka. Długi ogon smoka wije się i próbuje opleść nogi konia. Legenda informuje: SIGILLUM CIVITATIS OSTERRODENSIS. Pojawiło się wiele domysłów, dotyczących przyczyn umieszczenia św. Jerzego, jako godła Ostródy. Być może święty zabijający smoka — symbol wszelkich plag i wojen, miał przynieść miastu pomyślność i być jednocześnie znakiem lepszych czasów dla mieszkańców³³. Według J. Müllera umieszczenie św. Jerzego w herbie Ostródy może się wiązać z rozwojem nauk filozoficznych u schyłku wieku. Przypuszcza on, że mogły zrodzić się wtedy pytania: Dlaczego w herbie jest tylko rycerz? Bezimienny rycerz w herbie miasta — jak to możliwe? Po co ów rycerz dźwiga włócznię — przeciw komu?, które mogły przyczynić się do dodania gada i uczynienie z rycerza św. Jerzego³⁴. Od początku XX wieku trwają dyskusje nad wizerunkiem herbu Ostródy³⁵. Jedni chcą przywrócenia herbu według najstarszych wyobrażeń napieczętnych³⁶, inni obstają przy wyobrażeniu św. Jerzego.

³¹ M. G u m o w s k i, *Pieczęcie...*, s. 97–98; P. G o l d y n, *Fenomen...*, s. 137–138.

³² Uchwała Nr XLI/286/94 Rady Miejskiej w Ostródzie z dnia 30 marca 1994 r., w sprawie ustalenia herbu miasta Ostródy; K. K o c z k o d o n, *Smok — legendarny stwór*, „Głos Ostródy” 26.05.1999.

³³ Herb Ostródy według Johanna Müllera, „Raptularz Ostródzki” 1997, nr 1, s. 1–4.

³⁴ J. M ü l l e r, *Osterode in Ostpreussen*, Osterode 1905, s. 450.

³⁵ Dwugłos w sprawie herbu, „Perła Mazur” 1991, nr 6, s. 1–2; T. P e t e r, *O polskości i herbie Ostródy*, „Ziemia Ostródzka” 1988, nr 1, s. 8–10.

³⁶ M. G u m o w s k i, *Najstarsze...*, s. 169; *Ostróda. Z dziejów miasta i okolic*, red. E. Kulig, Olsztyn 1976, s. 79–80; J. S i k o r s k i, *Opinia w sprawie herbu miasta Ostródy*, 1992, mps. u autora; List Polskiego Towarzystwa Heraldycznego z dnia 12 listopada 1992 r., do Przewodniczącego Rady

Podobnie sprawa wygląda z postacią ukazaną w herbie Morağa. Opis ikonograficzny — mężczyzna z łaską i muszlą — skłania do zidentyfikowania go, jako św. Jakuba, jednakże wielu heraldyków interpretuje postać jako anonimowego wędrowca, pomijając sugestie, jakoby to był interesujący nas święty³⁷.

Innym przykładem jest herb miasta Susz. Według M. Gumowskiego postać uwidocznioną w herbie można utożsamić ze św. Rozalią. Do takiego wniosku doszedł poprzez analizę czternastowiecznego wyobrażenia napieczętnego, które przedstawia w ugwieżdżonym polu (zastępującym aureolę) półpostać św. Rozalii z różą w ręku, wystającą za góry. Wokół pieczęci legenda: + S' CIVITATIS ROSENBERG*. Swój sąd oparł na dwóch podstawowych przesłankach. W pierwszej nawiązuje do wezwania miejscowego kościoła, w drugiej do niemieckiej nazwy miasta — *Rosenberg* (Różana Góra)³⁸. Według heraldyków niemieckich tą postacią jest krzyżacki brat zakonny zrywający różę³⁹. Także M. Gumowski nie jest konsekwentny w swoim twierdzeniu i innym razem odczytuje postać również jako krzyżackiego zakonnika⁴⁰. Pierwotną tezę o św. Rozalii podtrzymują A. Plewako i J. Wanag, którzy w swoim herbarzu umieścili herb z następującym opisem: w polu białym św. Rozalia (patronka miasta) w błękitnych szatach z różą w lewym ręku stojąca na pięciu zielonych pagórkach⁴¹.

Natomiast celowego zniekształcenia postaci dokonano w latach siedemdziesiątych XX wieku w herbie Olsztyna. Decyzją Wojewódzkiej Rady Narodowej przyjęto w 1973 roku nowy herb dla miasta. Wyobrażał on w tarczy dzielonej w słup, w polu prawym srebrnym postać wędrowca nawiązującą do turystycznego charakteru miasta i okolicy; w polu lewym barwy błękitnej umieszczono kłos — symbol rolniczego charakteru regionu i koło zębate symbolizujące Olsztyńskie Zakłady Opon Samochodowych⁴². Do tego czasu od XIV wieku Olsztyn posługiwał się herbem z wyobrażeniem patrona miasta — św. Jakuba. Ulegał on co prawda niewielkim modyfikacjom, ale Jakub był zawsze w herbie obecny⁴³.

PODSUMOWANIE

Podsumowując powyższe rozważania należy zauważyć, że symbole religijne wyobrażone w herbach miejskich województwa warmińsko-mazurskiego posiadają płaszczyznę znaczeniową dość rozbudowaną. Interpretacja ich w znacznym stopniu zależna jest od czynników historycznych, społecznych i czysto religijnych. Wydaje się, że duży wpływ na interpretację miały również czynniki polityczne, co widać na przykładzie Olsztyna.

Miejskiej w Ostródzie w sprawie orzeczenia na temat herbu Ostródy; List Polskiego Towarzystwa Heraldycznego z dnia 14 grudnia 1992 r., do Rady Miejskiej w Ostródzie w sprawie opinii projektów herbu Ostródy.

³⁷ M. Gumowski, *Herby...*, s. 239; A. Plewako, J. Wanag, *Herbarz miast polskich*, Warszawa 1994, s. 131.

³⁸ M. Gumowski, *Najstarsze...*, s. 213–214.

³⁹ O. Hupp, *Die Wappen...*, s. 25.

⁴⁰ M. Gumowski, *Herby...*, s. 312.

⁴¹ A. Plewako, J. Wanag, *Herbarz...*, s. 217.

⁴² J. Przeracki, *Miasta...*, s. 5.

⁴³ M. Gumowski, *Pieczęcie...*, s. 126–127.

Kończąc należy zauważyć, że obok symboli stricte religijnych w herbach miejskich województwa warmińsko-mazurskiego znaleźć możemy także — mitry i pastorały, jako atrybuty władzy biskupiej. Te jednak należałoby zaliczyć do grupy symboli kościelnych, którą współtworzą także wizerunki kościołów, nie występujące w herbach miast na omawianym terenie. Mitrom i pastorałom należy jednak poświęcić odrębną uwagę ze względu na ich religijny, polityczny i społeczny charakter.

UNIVERSELLE RELIGIÖSE SYMBOLE IN DEN WAPPEN DER ERLÄNDISCH-MASURISCHEN STÄDTE

ZUSAMMENFASSUNG

Dieser Beitrag stellt einen Versuch dar, eine interessante Erscheinung in der Heraldik aufzuzeigen und sie zu beschreiben.

Diese Symbole besitzen eine ziemlich ausgebaute Bedeutungsfläche. Ihre Interpretation hängt in nicht geringem Maße von geschichtlichen, gesellschaftlichen und rein religiösen Aspekten ab. Es scheint, dass auch politische Faktoren die Interpretation wesentlich beeinflussten, was am Beispiel von Allenstein sichtbar ist. Neben strikte religiösen Symbolen sind in den Stadtwappen des Ermländisch-Masurischen Bezirks auch Mitren und Bischofsstäbe als Attribute der bischöflichen Oberhoheit zu finden. Diese sollten aber der Gruppe der kirchlichen Symbole zugerechnet werden, die auch die Bildnisse der Kirchen ausmachen, die in den Stadtwappen der besprochenen Gebiete nicht auftreten. Mitren und Bischofsstäben sollte jedoch zusätzliche Aufmerksamkeit wegen ihres religiösen, politischen und gesellschaftlichen Charakters geschenkt werden.